ВЕЛИКИЙ РОМАН

Юрій Мушкетик

Зібрання оповідань у 2 томах

Том 1

Солов'ї над Прип'яттю

Харків
«ФОЛІО»
2025

СУПРЯГИ

Петро Якорець і Явтух Джміль були сусідами далекими, а стали супрягами, бо поруч лежали їхні нивки, нарізані комнезамом в двадцять першому. Всі інші хазяїни на їхньому кутку поєдналися раніше, Митько Оленьок орав в однопіль. Майже всі вони — незаможники, тільки в Максима Чотирип'ятого двоє коней та пара волів. Щоправда, ті коні, як крючки, а воли, неначе драбини, сіна і навіть перебитої просяної соломи Чотирип'ятому ніколи не вистачало до оранки, ще в квітні виганяв він свою худібку на пастівник або на чужі городи. Темний лицем, з дрібними пацьорками вусів на худому обличчі, в драному кожусі стояв він десь на межі й перебирав босими ногами, а Чотирип'ятиха гукала до нього з ґанку на все село:

— Юхиме, Юхиме, що готувати на сніданок?

— Юшечку жидівську, юшечку, — одгукувався Юхим. Тобто забілену молоком, без сала. Якщо коні не тягнули на гору, Чотирип'ятий хапався лівою рукою за посторонок, а правою гамселив пужалном коней по животах. А розпесіювавшись, навіть кидався на них і кусав за холки. І вельми сердився, коли коні або воли оправлялися, викидали з себе так важко загорьований корм. «Все ср..те, бодай би ви повиздихали». Хотів, щоб корм протримався в них довше.

На відміну від тих, куркульських, бідацькі, а чи середняцькі — Якорців Динаміт та Джмелів Бурчик, — коні, наче з виставки, як печені, годовані й доглянуті, аж вилискують клубами. Вони добре ходили в парі, хоч гнідий Динаміт, високий, стрункий, з тонкими бабками, з дзвінкими копитами, був трохи лякливий і з норовом,

не давався сідати — ще лошаком довго гноїлася холка, — Бурчик — справді бурий, з темною смугою вподовж спини, сумирний і лагідний, з очима добрими й по-конячому задумливими. Явтухові здавалося, що кінь обмислює не тільки своє, а й його життя. Він випоїв його з маленького, стара ряба Машка Чотирип'ятого як привела його, здохла, і Чотирип'ятий оддав лоша за мішок проса. Джміль пам'ятає, як прибіг зі школи Мишко, старшенький, і побачив на подвір'ї лоша. «Чиє?» — запитав. «Наше». — «Ти не бре?» — «Хіба можна так казати батькові?» Далі хлопчик не одходив од лошати. А воно — таке втішне, таке миле, стане посеред двору, поставить ніжки й сурмить крізь латяні ворота на весь куток. Добрим, грайливим лишився Бурчик і потім, все норовить скубнути господаря за лікоть, вдає, буцім хоче вкусити, а за Мишком ходить, неначе собака. Куди б не заховала Марта, Явтухова дружина, відро з картопляними лушпайками, щоб увечері дати їх корові, аби та краще оддала молоко, Мишко знайде й згодує Бурчикові. За те не раз бував битий, Явтух заступався.

Як оголосили колгосп, Петро Якорець (прізвище його Непорожній, в селі ніхто нікого на прізвище не називає й прізвищ не знають, Якорець він через те, що служив у флоті й іноді закачував рукав та показував руку, на якій виколотий синій якірець) першим одвів свого коня на колишнє подвір'я Чотирип'ятого, де розмістилася рільнича бригада, Чотирип'ятого розкуркулено й вислано до Архангельської області.

Довго стояли супряги того вечора обіч плоту, великий, як гора, трохи сутулий Джміль і міцний, коренастий, розкарячений по-морському Якорець смалили цигарки, Якорець гомонів, а Джміль мовчав.

— Одна в нас дорога — в новую жизнь, — рубав колишній моряк долонею повітря. — І чим раніше на неї вийдемо, тим раніше в тую жизнь прийдемо.

Джміль слухав, і тільки головою схитував:

— Ич... ки...

Мовляв, ич який ти мудрий (за те ич...ки Джміль мав прозвисько Ички), а сам думав про те, що тепер, без Якорця, йому

доведеться важко, бо разом з Динамітом Петро здав і плуга (то Петрів плуг), віз же його, Джмелів, але перероблений під дишель, та й чи багато наореш одним конем.

— І не наоралися ми вдвох...

Ще вони викурили біля плоту не одну жменю махорки, товченої в жовтій Якорцевій ступі-гільзі, й таки переконав Якорець свого сусіда поступити в колгосп «Нове життя». («Не поступиш — обкладемо по-твердому». Тобто так, що сплатити не зможеш. Це був аргумент, перед яким Джміль здався. Бачив сам, як вивозили Чотирип'ятого і як ревіли повкидані в гарбу діти і голосила Чотирип'ятиха.)

Колгосп назвали «Нове життя» на пропозицію Петра Якорця.

Одвівши коня, Явтух попросив, щоб Динаміта і Бурчика поставили разом і пустили в одну запряжку, одначе Желєзний, конюх, не зважив на те. Й не тільки на Джмелеве прохання не зважив Желєзний, страшенно занехаяв він коні. Желєзний сидів на всіх сходках, на всіх зборах у першому ряду, а то й на приступцях до сцени, пихкотів цигаркою, аплодував з усіх сил, подавав усілякі пропозиції, в конюшні ж його бачили рідко.

До революції Желєзний якийсь час працював на заводі у ливарнім цеху, оббивав окалину з чавунних болванок, потім наймитував по економіях, на жодній не протримувався довше одного сезону, свого господарства не мав, жінки й дітей також. Любив випити на дурничку, а випивши, покепкувати з тих, що пригощали. Своїх односельців називав кугутами, а також незрозумілим, а від цього ще образливішим словом — гунами.

Третього дня прийшов Джміль на конюшню, а коні рвуть повіддя й гризуть порожні драбини. В засторонку ні сіна, ні трави. Узяв Джміль побиту косу, яка висіла на бантині, вийшов за хлів, на старе гноїще, вкосив густої, ситої, трохи смердючої трави, одніс Бурчику. Тільки ж одразу потяглися кінські морди зліва й справа... Вибили з драбини траву, стоптали під роги. Явтухові аж сльози навернулися на очі, й він мерщій пішов з конюшні. А потім не міг заснути всю ніч, все йому ввижалися голодні Бурчикові очі. Вранці поскаржився Петрові, бригадирові, й той пообіцяв поговорити

з Желєзним. Наступного дня Джміль прийшов на бригаду вранці, коли Желєзний саме напував коні. Й знову Явтухові заболіло серце.

— Нащо ти їх позагнуздував! — гукнув він. — Хто напуває коні загнузданими. Та й нащо їх вобще гнуздать.

— Твоє яке діло, — озвірився Желєзний, ще й вила-трійчаки посунув до себе. — Вони твої? Хто ти тут такий? Кончилась твоя індуськая власть.

Либонь, за те, що Джміль уболіває за свого коня, Желєзний прозвав Явтуха індусом, і нове назвисько приклеїлося.

Вже через місяць коней було не впізнати. Вони схудли, закоростявіли, їх почали обпадати всілякі хвороби. Увесь цей місяць Джміль на бригаду приходив першим, намагався вхопити Бурчика, щоб поставити його на легшу роботу — возити воду на поле або пальне до млина, загрібати стерню. Одначе те рідко йому вдавалося. Желєзний незлюбив Джмеля, й ту нелюбов переніс на Бурчика. Кінь худнув день від дня, вже він не обзивався заклично на Явтухів голос, стояв, похиливши голову, й довкола неї роїлися великі зелені мухи. Щоразу, вертаючись з поля, Явтух привозив у мішку то трави, то конюшини, але хіба тим запоможеш, та й не завжди те зелене залассяпотрапляло до Бурчика.

Одного разу, побачивши, як Желєзний б'є обарком коня, Явтух вихопив обарок і так деменув конюха в груди, що той спиною одчинив ворота конюшні. Явтухів вчинок обговорювали на правлінні, йому суворо зауважили й оштрафували на десять трудоднів.

— Ну що ти справді так переживаєш, — не докоряв йому, а трохи вибачався по дорозі додому голова «Нового життя» Петро Якорець. — «Моє», «твоє» кончилося. Тепер усе наше. Думаєш, мені не шкода Динаміта? А от же кріплюся. І де я тобі в біса візьму іншого конюха? Желєзний — він активіст. Ось пожди трохи... Вийдемо на пряму дорогу, збудуємо нову жизнь...

Явтух мовчав, місив пудовими чоботиськами тугу грязюку, спльовував під ноги. Він думав про те, що Желєзний теж увесь вечір просидів на правлінні, а значить, Бурчик і сьогодні не годований, і серце його наповнювалося сердитою жалістю.

Мабуть, так воно вже співпало, але з того дня Явтух почав кашляти. Вони хиріли однаково, кінь і людина, і щоб не бачити, як хиріє кінь та порятуватися самому, Явтух Джміль перестав ходити в рільничу бригаду й записався до городньої. Але й там повного спокою не знайшов, бо на тютюнище та парники знаряджали коней з рільничої бригади, і, зобачивши, як, низько опустивши велику, неначе коробка, з западинами над очима, голову, вигинаючи худу, хребтисту спину, тягне воза з гноєм Бурчик, Явтух мерщій поспішав за гамазей або на вулицю й не вертався довго. Бурчик снився йому ночами, то він віз його на чиєсь весілля, то у ситих травах, і щоб одкараскатись од тієї мани, Явтух завербувався на грейдер. Робота там дуже важка, йти туди не хоче ніхто. Явтух кремсав молотком іскристі граніти, голови майже не підводив, думав свою важку думу. З сусідом він майже перестав розмовляти, та й зустрічалися вони рідко, Джміль тепер пропадав на грейдері, Якорець од ранку до ночі в полі. Колгоспові велося не вельми добре й не вельми погано, ходив він у середніх, а Петро хотів будь що вивести його в передові. Одначе не встиг. На якихось зборах, виголосивши недовгу промову, помовчавши якийсь час, так закінчив її: «Ми прийдем у новую жизнь. Нехай живуть усі!» Либонь, мав на мислі — нехай живуть ті, що трудяться, що вступили до колгоспу, й ті, які колгоспи придумали, а його покликали в район і там круто висварили: «Хто такі всі? Це й вороги народу, і індуси, і нероби». Підсумували все те політичною незрілістю та постановою переобрати в «Новому житті» голову колгоспу, порекомендувавши кандидатуру Желєзного. Петру запропонували посаду завідуючого млина.

Спочатку він нудьгував на тій роботі, а потім звик. Було в нього троє помічників — один на олійниці, другий на крупорушці, третій біля млинових каменів, він і сам не гуляв, походжав біля котлів, біля заметів просяної полови, пробував пучками тепле мливо, а тоді вертався в комірчину й переглядав квитанції. Любив також посидіти між помольців під широким навісом, де стояли дві довгі низенькі лави. Там курили, розмовляли про політику, колгоспні новини, згадували давнє. То була ціла асамблея, з часом

вечірньої пори туди приохотилися й господарі, які жили неподалік од млина. За тими асамблеями Петрові забулася недавня кривда з переобранням. Залюбки вступав до розмов, розповідав про службу на флоті, про анархістів, які агітували його йти до них, про боротьбу з білогвардійцями, про те, як захворів на тиф і завезли його на Кавказ і як він там трохи не одружився на грузинці. Затишно й гарно почувалося йому на тих посиденьках: заспокійливо чахкав за спиною паровик, жбурляючи вгору тугі сизі м'ячі диму, гуділа крупорушка, на металевих дірчатих сидіннях грабарок та лобогрійок, привезених на ремонт, вовтузилася дітвора, а з поля вулицею верталися череди, і на картоплі та на густі спориші млинового подвір'я лягала пропахла молоком курява. Під'їжджав чи приходив з мішком за плечима хтось з нових помольців, Якорець ішов до вагів, важив збіжжя, виписував квитанцію і знову сідав до гурту. Зрідка в глибокому грейдерському возі привозив мішечок жита або проса й Джміль. Петро ставив його в осібку, другу чергу — після всіх, насамперед мололи членам артілі. Явтух сопів, але мовчав.

Одначе пізнього літа Якорця звільнили й з цієї роботи, за ті ж таки асамблеї. Хтось доповів, буцім там ведуться непевні розмови, буцім сам Петро якось сказав, що Желєзний угробив на бригаді коні, за це його й поставлено головою артілі. Петро опинився в рядових колгоспниках, ходив з косою в бригаду. А що ні на посаді голови, ні в млині нічим особливо не запомігся, не забагатів, довелося йому кепсько. Ще й нудився вельми, бо ж звик до людського тлуму, до балачок, до того, що його слухають, тепер же, вишурхотівши цілісінький день косою по сухому житньому стеблу, вертався додому, де йому починала жувати голову жінка, дорікаючи за колишні високі посади, які нині обернулися нестатками. І під градом тих докорів Петро ставав усе мовчазнішим і хмарнішим.

...Він вертався з лісу, з далекого Барамицелого бору, тягнув за собою візка на пискучих колесах з-під саковського плуга, навантаженого сосновими пнищами, й ноги йому грузли в піску по самі кісточки. Піски, так це місце й називалося, і об'їхати його нема як,

та ще й воно горою до самого села. Обабіч молоді сосонки, а посередині піщуга, так і пливе двома ручаями з-під коліщат. Петро впрів, чорного, пошитого на флотський штиб, кашкета збив на потилицю, загрібав босими ногами (зв'язані шнурками ботинки лежали на дровах), неначе рак клешнями. Раптом за спиною почувся голосний скрип, Петро зупинився й побачив грейдерського воза, запряженого рябою кобилою, а в передку свого колишнього супряжника Явтуха Джмеля.

— Здоров, супряжнику, — привітався Явтух, і в ту мить у Петровій душі щось затремтіло, щось засвітилося химерним фіолетовим світлом, і він відгукнувся весело:

— А, здоров, здоров. — І додав не до ладу: — А цей коник теж бурої масті.

Явтух надержав коня й, не злазячи з воза, сказав:

— Еге ж, бурої. Прив'язуй ззаду свою коломашку і сідай сам, я підвезу тебе в нове життя.

Петро отетерів на мить, а тоді плюнув під ноги й прохрипів:

— А пішов ти к ... матері.

— Не хочеш, як хочеш, — знизав сутулими плечима Явтух і смикнув за віжки.

Чорна грабарка посунула по піску далі.

* * *

Голова колгоспу Борис Непорожній, по-вуличному Якорець, бідкається посеред вулиці біля колонки з водою трактористу Анатолію Джмелю:

— Ніхто не хоче брати лошати. А воно ж таке славне, таке славне. Пропаде.

— З ним мороки та мороки, — одказує Джміль. — Та й кому воно треба? Що з ним робити? Город я трактором виорю.

— Воно мовби нікому й не треба, — згоджується й не згоджується Непорожній. — Тепер он дозволено й корівок, і бичків тримати скільки хочеш. А лоша справді таке славне. Може, біля нього і твій Сашко став би людиною. А то росте тим самим... харцизом.

— Не треба воно мені, — з образою мовить Анатолій.

ЗМІСТ

«І славлю цей широкий світ віч-на-віч з болями своїми».
Леся Мушкетик. 3

СОЛОВ'Ї НАД ПРИП'ЯТТЮ

Супряги 11
Смак борщу 19
Батьківський статок 28
Відрядження 37
Кладка, довжиною в життя 43
Серед снігів 59
Нейтронна зірка 64
На тихі води 67
Невситимість 75
Гіпсовий двійник 77
Буфет 79
Втеча 82
Ялинка 88
Книга 90
Журавлі 92
Андрій і блонда 94
Берізка 98
Білий цвіт 104
Брати 110
Бриліант 113

В веселім Відні 119
Вибір 125
Вольна 128
Мільйонер 134
Я його люблю 136
Лист з того світу 142
Постанова 145
Хата 147
Груша 150
Батько 153
Ворог народу 157
Два метелики 161
День Побєди 164
За віщо 166
Зірвати ягідку 169
Зірка 173
Калачі 176
Квіт черемхи 179
Козаки 184
Не вернуть 203
Лілея 205
Коли вони прилетять 211
Втікали 220
Покута 222
У гостях 226
Не минає 232
Крутьчиха знала 235
Липа шелестить 239
По хліб 243
Райське життя 247
Свисток 251
Сергієве щастя 256
Солов'ї над Прип'яттю 261
Цебекало 275
Через пороги 280

Шлях героя 285
Щастя 288
Ялинка 291
Я обираю любов 293
Ячні пампушки 298
Промінчик 302
Бандєра 311
Любив і люблю 317
Біла тога Цицерона 324
Ящур 332
Тінь 336
Дикі гуси 338
Тачка 343
Цензор 348
Блонда 354
Кобза 357
Гріх 360
Наші йдуть 395
Жарини 401
Лист із молодості 418
Зінгерівський годинник 471
Заєць і Голуб 474
Королева 484
Невідправлені листи 487
Муравель 492
Небо над нами 500
Похоронка 504
Весело 511
Золота бляха 520
Любов ще тільки починалася 530
Звичайна історія 537
За неньку Україну 547
Крук 552
Заява 560
Тира 567